

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.775

В. П. Самокиш

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРЕДМЕТ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ, ВЗЯТИХ ПІД ОХОРОНУ ДЕРЖАВИ, ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних з предметом умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду. Даються науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення статті 252 КК України.

Ключові слова: кримінальне право, умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, предмет злочину.

Матеріальною складовою об'єкта злочину є предмет злочину. Відповідно до кримінально-правової теорії, предметом злочину є речі матеріального світу, на які посягає злочин. У складі злочину, який передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України), предмет злочину є обов'язковою ознакою складу злочину. Його встановлення обов'язкове для притягнення особи до кримінальної відповідальності [1, с. 105].

У вітчизняній кримінально-правовій науці загальні питання предмету злочину достатньо детально аналізували М. Й. Коржанський, В. Я. Тацій. Аналіз цієї проблеми при аналізі злочинів з Особливої частини кримінального права зустрічається в працях А. М. Бойко, В. К. Гришука, О. О. Дудорова, В. В. Навроцького, М. І. Мельника, А. А. Музики, Є. Л. Стрельцова, Є. В. Фесенко та ін. Однак достатньо детально питання предмета злочину, причому, як у загальному плані, так і при аналізі конкретних груп злочинів, уже багато років не вивчались. В цій статті здійснюється спроба проаналізувати ознаки предмета злочину, який є в злочинах проти довкілля.

Особливістю складу злочину, передбаченого ст. 252 КК України, є специфічність предмета злочину. Виходячи з диспозиції названої норми, предметом злочину виступають території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду, що утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні [2, с. 280].

З приводу поняття «території, взяті під охорону держави» в спеціальній юридичній літературі немає єдиної думки.

З метою уникнення недоліків та розбіжностей пропонуємо звернутися до відповідного законодавства України.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає систему природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, є неодноразово згадуваний Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». В ст. 60 Закону вказано, що особливій охороні підлягають природні території та об'єкти, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, для збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізації негативних природних процесів і явищ.

Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України [3].

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (в редакції від 1 грудня 1998 року) з метою збереження унікальних наукових об'єктів (у тому числі природних): колекцій, заповідників, дендропарків, наукових полігонів тощо, які мають виняткове значення для української та світової науки, створюється Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання [4].

До об'єктів можуть бути віднесені:

1) унікальні об'єкти музейних, архівних фондів, колекції, особливо цінні та рідкісні видання, інші пам'ятки історії та культури;

2) інформаційні фонди;

3) дослідні установки та обладнання;

4) природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, інші природні території та об'єкти і штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду, що потребують підтримки, не передбаченої Законом України «Про природно-заповідний фонд України»;

5) полігони та інші унікальні наукові об'єкти (нумерація наша. — В. С.) [5].

Виникає, щонайменше, два питання. По-перше, чи можна умисне знищення або пошкодження об'єктів, передбачених пунктами 1, 2, 3 цього переліку, вважати злочинами проти довкілля. По-друге, чи можна об'єкти, передбачені пунктами 1, 2, 3, вважати територіями, що взяті під охорону держави. Ми згодні з позицією українського вченого, професора О. О. Дудорова, який в даному випадку обмежується формулюванням «полігони

тощо» [6, с. 627]. Так, полігони в якості наукових об'єктів, що становлять національне надбання, можуть мати всі ознаки предмету злочину, передбаченого ст. 252 КК України.

Певним кроком щодо удосконалення системи природних об'єктів, що можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 252 КК України, стало прийняття Закону України «Про екологічну мережу України» [7].

Справа в тому, що Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» не дає вичерпного переліку категорій територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, оскільки не оперує поняттям «екологічна мережа». Закон України «Про екологічну мережу України» вводить до переліку нові території та об'єкти, особлива охорона яких не була ще передбачена в період прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», до яких сьогодні, зокрема, належать: земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України, та деякі інші [8].

Наступним елементом предмету злочину, передбаченого ст. 252 КК України, відповідно до диспозиції, виступають *об'єкти природно-заповідного фонду*.

Законодавством України не визначено, які категорії природно-заповідного фонду України належать до територій, а які — до об'єктів. До об'єктів природно-заповідного фонду доцільно віднести пам'ятки природи, що являють собою здебільшого невеликі за площею (справді унікальні) природні утворення або такі, що взагалі практично не мають своєї території — дерева, скелі, джерела, печери тощо. Так, наприклад, Закон УРСР «Про охорону природи УРСР» від 30 червня 1960 року називає пам'ятки природи «окремим об'єктом природи» (ст. 26) [8]. Решта категорій природно-заповідного фонду має визначатися терміном «територія».

До природно-заповідного фонду України належать одинадцять категорій територій та об'єктів, які за соціально-екологічною спрямованістю поділяються на дві великі групи: 1) природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища); 2) штучно створені території (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Таким чином, ключовими територіями у складі екомережі є території та об'єкти, віднесені законодавством України до категорії природних територій та об'єктів особливої державної охорони. Це насамперед території та об'єкти природно-заповідного фонду; водно-болотні угіддя міжнародного значення; водоохоронні зони; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів; земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої

книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України, та деякі інші. *Саме ці ключові території екомережі і є, на нашу думку, тими предметами злочину, передбаченого ст. 252 КК України, що визначені у диспозиції як території, взяті під охорону держави.*

У зв'язку з цим виникає питання щодо окремих об'єктів навколишнього природного середовища, що перебувають у межах цих територій і об'єктів (таких як, наприклад, скелі, дерева, водойми), яким безпосередньо може бути заподіяний винними діями значний збиток.

Логічно думати, що законодавець, встановлюючи відносно розглянутої категорії природних територій і об'єктів особливу охорону в цілому, розраховував на таку охорону і стосовно кожного з компонентів навколишнього природного середовища, що перебувають у межах таких територій і об'єктів.

З цього приводу цікаву аналогію запропонував російський дослідник Д. А. Хашимов. Наприклад, особа таємно проникає в чужу квартиру та викрадає певну річ. У цьому випадку предметом злочину, що виражається в крадіжці, є річ, що перебуває в чужому житлі, а сама квартира — не предмет, а місце вчинення злочину, яке має особливий правовий статус і є обов'язковою та кваліфікуючою ознакою даного складу злочину. Отже, житло, також як і особливо охоронювана природна територія або об'єкт, охоплюється особливим правовим режимом, тільки на відміну від таких територій і об'єктів, особа, проникаючи в житло, порушує конституційне право на недоторканність житла. А порушуючи режим заповідника і здійснюючи, наприклад, незаконний вилов тварини на його території, особа впливає безпосередньо на окремих компонент, який у межах даної природної території охоплюється особливою охороною держави [9, с. 32–33].

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що особливо охоронювані природні території й об'єкти варто розглядати не тільки як предмет злочину, передбаченого ст. 252 КК України, а як місце його вчинення, що має особливий правовий статус. А окремі компоненти природи, що перебувають у межах таких територій і об'єктів (тваринний і рослинний світ, земля, надра, вода, повітря) також є предметами злочину, передбаченого ст. 252 КК України, оскільки саме у відношенні їх безпосередньо відбувається даний злочин.

Виходячи з цього, пропонуємо в якості предмету злочину, передбаченого ст. 252 КК України, вважати не тільки особливо охоронювані природні території та об'єкти, а і їх окремі компоненти, що перебувають у межах цих територій і об'єктів.

Зважаючи на невизначеність терміну, який міститься у диспозиції ст. 252 КК України — «території, взяті під охорону держави», і його невідповідність положенням чинного вітчизняного природоохоронного законодавства пропонуємо замінити його на такий, який відповідає змісту вказаної кримінально-правової норми — «природні території, взяті під особливу охорону держави».

Підводячи підсумок, треба сказати, що проведений аналіз вітчизняного законодавства, яке визначає статус територій та об'єктів, що становлять предмет злочину, передбаченого ст. 252 КК України, дає можливість стверджувати, що ключові території екомережі є тими територіями і об'єктами, взятими під охорону держави, які визначені у диспозиції ст. 252 КК України як предмет зазначеного злочину. Крім того, зважаючи на невизначеність терміну, який міститься у диспозиції ст. 252 КК України — «території, взяті під охорону держави», і його невідповідність положенням чинного вітчизняного природоохоронного законодавства пропонуємо замінити його на такий, який відповідає змісту вказаної кримінально-правової норми — «природні території, взяті під особливу охорону держави».

Також пропонуємо в якості предмету злочину, передбаченого ст. 252 КК України вважати не тільки особливо охоронювані природні території та об'єкти, а і їх окремі компоненти, що перебувають у межах цих територій і об'єктів.

Література

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [2-е вид., перероб. і допов.]. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 480 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : Підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [4-те вид., переробл. і допов.]. — Х.: Право, 2010. — 608 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546; 1993. — № 26. — Ст. 277; 1996. — № 15. — Ст. 70; 1998. — № 11–12. — Ст. 41; 1998. — № 34. — Ст. 230; Урядовий кур'єр. — 18 червня 2003 р. — № 110.
4. Про внесення змін до Закону України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»: Закон України від 1 грудня 1998 р. № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2. — Ст. 20.
5. Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 8. — Т. 2. — С. 140.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [3-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Атіка, 2005. — 1064 с.
7. Про екологічну мережу України. Закон України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV // Урядовий кур'єр. — 2004 р. — 14 вересня. — № 172.
8. Про охорону природи Української РСР: Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1960. — № 23. — Ст. 175; 1964. — № 27. — Ст. 378; 1970. — № 36. — Ст. 284.
9. Хашимов Д. А. Уголовно-правовая охрана природных территорий и объектов: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Хашимов Даниил Абдулганиевич. — Челябинск, 1998. — 140 с.

В. П. Самокиш

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

**ПРЕДМЕТ УМЫШЛЕННОГО УНИЧТОЖЕНИЯ
ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЯ ТЕРРИТОРИЙ, ВЗЯТЫХ ПОД ОХРАНУ
ГОСУДАРСТВА, И ОБЪЕКТОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА:
ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

Резюме

Статья посвящена исследованию проблем, связанных с предметом умышленного уничтожения или повреждения территорий, взятых под охрану государства, и объектов природно-заповедного фонда. Даются научно обоснованные предложения относительно усовершенствования статьи 252 УК Украины.

Ключевые слова: уголовное право, умышленное уничтожение или повреждение территорий, взятых под охрану государства, и объектов природно-заповедного фонда, предмет преступления.

V. P. Samokish

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Criminal law, Criminal trial and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**SUBJECT OF DELIBERATE DESTRUCTION OR DAMAGE
OF THE TERRITORIES TAKEN UNDER PROTECTION
OF THE STATE, AND OBJECTS OF NATURAL-RESERVED FUND:
DEFINITION AND IMPROVEMENT PROBLEMS**

Summary

Article is devoted research of problems connected with a subject of deliberate destruction or damage of the territories taken under protection of the state, and objects of natural-reserved fund. Scientifically well-founded offers concerning improvement of item 252 of Criminal Code of the Ukraine are given.

Key words: criminal law, deliberate destruction or damage of the territories taken under protection of the state, and objects of natural-reserved fund, a crime subject.